

ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ: Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΨΗΦΙΑΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΣΜΟ. ΜΙΑ ΗΘΙΚΟ-ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ, ΕΚΔ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2023

Η τεχνητή νοημοσύνη (AI) βρίσκεται στις μέρες μας στο επίκεντρο μίας εκτενούς και αξιόλογης συζήτησης στη διεθνή σκηνή και στις περισσότερες χώρες παγκοσμίως. Η συζήτηση αυτή περιλαμβάνει τις τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές πτυχές της εφαρμογής της, καθώς και τα ηθικά και νομικά ζητήματα που εγείρονται από αυτή.

Η μονογραφία της Επίκουρης Καθηγήτριας του Παντείου Πανεπιστημίου, κυρίας Φερενίκης Παναγοπούλου-Κουτνατζή, προσεγγίζει το πολυσχιδές ζήτημα της τεχνητής νοημοσύνης και θέτει μέσα από την πολυεπίπεδη προσέγγισή του το δίλημμα της ευλογίας ή της κατάρας από τις χρήσεις της σε ποικίλους τομείς. Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο ότι κατορθώνεται με επιτυχία να δοθεί μια αντικειμενική και ρεαλιστική ανάλυση του δύσκολου αυτού ζητήματος, αναδεικνύοντας τον φιλοσοφικό και συνάμα συνταγματικό διάλογο για τα ζητήματα που έχουν προκύψει από την εφαρμογή της, προσφέροντας στους αναγνώστες της, που εισέρχονται στη γόνιμη και εύφορη ιδιοκτησία της επιστημοσύνης της συγγραφέως, την ευλαβική εκείνη οικειότητα με την έννοια της τεχνητής νοημοσύνης και τις αλλαγές που αναμένονται ότι αυτή θα επιφέρει στο μέλλον.

Λόγω της βαθύτατης παιδείας της συγγραφέως, ο επιστημονικός της λόγος με τον οποίο εκκινείται ο επιστημονικός διάλογος –θέτοντας την ηθικο-συνταγματική προβληματική που γεννιέται από την εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης– ορθώνεται σαν ρομφαία, τιμωρεί τα αυτονόητα και τα κοινότοπα, παράλληλα όμως αναδεικνύει τα νέα ενδεχόμενα που προσφέρονται από

**Ευαγγελία-Ελισάβετ
Κουλουμπίνη**

Αντιπρόεδρος του
Ελεγκτικού Συνεδρίου, ΔΝ

την ψηφιακή τεχνολογία και τον τρόπο που αυτά μπορούν να ενσωματωθούν στη δημιουργική διαδικασία.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τρία βασικά μέρη. Το γενικό μέρος, στο οποίο αναλύεται η ηθική, φιλοσοφική, συνταγματική και νομοθετική θεώρηση και αναζητείται η ηθική και φιλοσοφική θεμελίωση της νομοθετικής αξιολόγησης. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η τεχνητή νοημοσύνη στους τομείς της υγείας, της απονομής της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας. Τέλος, το τρίτο μέρος πραγματεύεται τη μετάβαση σε έναν ψηφιακό συνταγματισμό και τις δυνατότητες προσαρμοστικότητας του Συντάγματος στη νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται μέσω των αλγόριθμων και στη διάπλαση μιας αλγοριθμικής κοινωνίας με στόχο την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και της δημοκρατικής αρχής.

Η ηθική συζήτηση αναφέρεται στο ζήτημα της ηθικής της τεχνολογίας, των υπολογιστών, των ψηφιακών μέσων, του διαδικτύου της μετάδοσης της πληροφορίας, των νοήμωνων μηχανών και των ρομπότ ανδροειδών. Η ηθική της τεχνητής νοημοσύνης αποτελεί πρωτίστως μία ηθική τεχνολογίας (technology ethics). Σε τελική ανάλυση, το ερώτημα που τίθεται είναι: Μπορούμε να αφήσουμε να ρυθμιστεί η τεχνητή νοημοσύνη και η χρήση της από συστήματα ηθικών κανόνων;

Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη συστημάτων και εφαρμογών δύναται να απολήξει σε προσβολές δικαιωμάτων, σε συγκρούσεις αξιών και κανόνων. Αντιστρόφως, οι αξιακές παράμετροι και δεσμεύσεις που απορρέουν από αυτές επηρεάζουν ή δύναται να επηρεάσουν τα χαρακτηριστικά του τεχνικού σχεδιασμού. Το ζήτημα αυτό συνδέεται με την αναγνώριση ηθικού *status* στις μηχανές. Αυτή η οπτική συνδέεται με την απόκτηση νομικής προσωπικότητας στις μηχανές με τη μορφή της ψηφιακής προσωπικότητας, η απουσία δε ηθικής και συναισθηματικής νοημοσύνης δεν έχει σταθεί εμπόδιο μέχρι τώρα για την αναγνώριση αυτή. Όμως η νομική προσωπικότητα διαφέρει από την προσωπικότητα της τεχνητής νοημοσύνης, δοθέντος ότι ένα νομικό πρόσωπο αποτελείται από ανθρώπους μέσω των οποίων λειτουργεί, ενώ ένα σύστημα τεχνητής νοημοσύνης δημιουργείται από ανθρώπους.

Μετά από έναν εύστοχο προβληματισμό, η συγγραφέας καταλήγει ότι η απόδοση νομικής προσωπικότητας σε εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης συνιστά *sui generis* μετεξέλιξη της αποδόσεως νομικής προσωπικότητας στα νομικά πρόσωπα. Το συμπέρασμα είναι ότι, παρά τις δυσκολίες στην ανεύρεση αναλογιών, οι εξελίξεις θα ωθήσουν στην ανάγκη απόδοσης μιας ιδιόμορφης νομικής προσωπικότητας, ένα είδος ψηφιακής προσωπικότητας στην ίδια την τεχνολογία, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι τα φυσικά πρόσωπα που την χειρίζονται θα απεκδύονται πάσης ευθύνης. Και αυτό διότι δεν πρέπει να παραγνωριστούν δύο παράμετροι στο ζήτημα αυτό. Πρώτον, ότι η απόδοση ευθύνης, ήτοι η λογοδοσία, είναι άκρως αναγκαία στην ανάπτυξη τέτοιων συστημάτων και, δεύτερον, ότι θα απαιτηθεί η απόδοση κέρδους, όπως λ.χ. το κέρδος που απορρέει από την κυριότητα της πνευματικής ιδιοκτησίας που δημιουργείται από τα συστήματα αυτά.

Το ζήτημα είναι καίριο διότι η διαφάνεια και η αιτιολογία που απαιτείται στη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης και στα αποτελέσματα αυτής κατατείνουν στην αρχή της λογοδοσίας, εφόσον δε τα στοιχεία ενός αυτόματου συστήματος δεν μπορούν να καταστούν επαρκώς διαφανή, η λογοδοσία πρέπει να εξασφαλίζεται μέσω της εμπλοκής του ανθρώπινου παράγοντα. Στη λογοδοσία εντάσσεται και η διάσταση της ευθύνης και το καίριο ζήτημα είναι αν οι πολίτες υπόκεινται στα αποτελέσματα ενός συστήματος τεχνητής νοημοσύνης που αυτοματοποιεί γνωστικές λειτουργίες και νοητικές διεργασίες που προσιδιάζουν σε πρόσωπα, ποιος ευθύνεται για το «αλγοριθμικό αποτέλεσμα». Συνεπώς, είναι απαραίτητη η θέσπιση σαφών διαδικασιών ανθρώπινης παρέμβασης ειδικής αιτιολογίας και εν γένει καταλογισμού ευθυνών για να προστατευθούν οι πολίτες των οποίων τα δικαιώματα θίγονται.

Η υφιστάμενη νομοθεσία διαθέτει ένα οπλοστάσιο για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που αναφύονται από την εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης. Μεγάλης σημασίας για τον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης είναι η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, υπό τον μανδύα ενός Ευρωπαϊκού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (679/2016), με άμεση ισχύ σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και με έντονη εξωεδαφική εφαρμογή. Η νομοθεσία αυτή προορίζεται να καλύψει ένα μεγάλο εύρος των συνεπειών της τεχνητής νοημοσύνης μέχρι την θέση σε εφαρμογή του Κανονισμού περί Τεχνητής Νοημοσύνης.

Η Πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act) που αποτελεί την Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων σχετικά με την τεχνητή νοημοσύνη φαίνεται να δίνει το στίγμα για την ανθρωποκεντρική θεώρηση του ζητήματος, αφού το μνεν δεν διακρίνεται από τεχνοφοβία, το δε δίδεται η ευκαιρία στην ΕΕ να ανασυντάξει το οπλοστάσιο των συνταγματικών της αρχών. Η πρόταση αυτή στηρίζεται στις αξίες και στα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ και αποσκοπεί στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των πολιτών και των χρηστών στην υιοθέτηση λύσεων που βασίζονται στην τεχνητή νοημοσύνη. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι μόλις οριστικοποιηθεί η Πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη θα αποτελέσει παγκόσμιο πρότυπο νόμου για τα ζητήματα της τεχνητής νοημοσύνης. Και αυτό διότι τόσο η Αμερική όσο και η Κίνα θα το υιοθετήσουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στο εσωτερικό τους δίκαιο. Και αυτό θα συμβεί για δύο λόγους: Αφενός επειδή θα είναι ο πρώτος και μόνος νόμος για την τεχνητή νοημοσύνη στον κόσμο και, αφετέρου, επειδή καθώς θα έχει καταστεί δεσμευτικός στην Ευρώπη, αν Αμερική ή Κίνα απομακρυνθούν από τις διατάξεις του, τότε θα διακινδυνεύουν να αποκλείσουν τα προϊόντα τους από την ευρωπαϊκή αγορά. Το ότι η Ευρώπη νομοθετεί σήμερα για όλο τον κόσμο, αυτό κανείς δεν το αμφισβήτησε. Η παγκόσμια μάλιστα κατάταξη στηρίζεται πάνω σ' αυτό το τρίπολο: Η Ευρώπη έχει τους νόμους, η Αμερική την τεχνολογία και η Κίνα τα χρήματα. Το ζήτημα είναι εάν αυτή η τριχοτόμηση αντανακλά τελικώς σε ένα λειτουργικό μοντέλο.

Η νομοθετική πρωτοβουλία για τη ρύθμιση χρήσης συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης εντάσ-

σεται σε ό,τι προσδιορίζεται ως «ψηφιακός συνταγματισμός» (digital constitutionalism), που θέτει τα όρια στην άσκηση και κατ' επέκταση και στην κατάχρηση της ψηφιακής εξουσίας, η οποία ασκείται όχι μόνο από το κράτος αλλά και από ιδιωτικούς φορείς. Η ευρωπαϊκή αντίληψη στο ζήτημα της «αλληλεπίδρασης με αλγορίθμους και συστήματα τεχνητής νοημοσύνης» εστιάζει στην ελευθερία της επιλογής, στην εξασφάλιση της διαφάνειας και της ενημέρωσης των πολιτών και στην αποφυγή παράνομων διακρίσεων.

Η μελέτη προβαίνει σε μια βαθιά ανάλυση για τον ψηφιακό συνταγματισμό. Πρόκειται για μια τεχνολογική εξέλιξη η οποία έχει αναμφισβήτητα θεραπευτικές ιδιότητες και πρέπει να ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία, πλην λόγω της πρωτόγονης δριμύτητάς της, παρά τη συμπαθητική εξημερωμένη εξέλιξή της μέσω της νομοθεσίας, δύναται να οδηγήσει σε ανατροπές της υπάρχουσας συνταγματικής τάξης. Το ερώτημα που τίθεται εν προκειμένω είναι εάν το Σύνταγμά μας είναι ανθεκτικό ώστε να αντιμετωπίσει αυτού του είδους τις αλλαγές και εάν αυτό περιλαμβάνει τους κατάλληλους μηχανισμούς διασφάλισέως του. Η συγγραφέας προτείνει εύστοχα έναν αναστοχασμό αναφορικά με τον ρόλο του συνταγματικού δικαίου στην ψηφιακή εποχή με στόχο την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και τη δημοκρατική αρχή. Η ανάπτυξη της τεχνολογικής προόδου ασκεί έντονη επιρροή στο Σύνταγμα. Η γρήγορη εξέλιξη αυτής ενισχύει την άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και σε πολλές περιπτώσεις οδηγεί στην επικαιροποίηση ή στην ανανέωσή τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ενδυνάμωσης δικαιωμάτων είναι το δικαίωμα στην επικοινωνία, το δικαίωμα στην υγεία καθώς και το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Παραδείγματα επικαιροποίησης δικαιωμάτων είναι το δικαίωμα στη λήθη (άρθρο 17 ΓΚΠΔ) αλλά και το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων και του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού του ατόμου (άρθρο 9Α Σ.).

Στον χώρο αυτό που τα δικαιώματα δέχονται πολλαπλές απειλές από μη κρατικούς φορείς (πολυεθνικές εταιρείες και υπερεθνικούς οργανισμούς), η θεωρία της τριτενέργειας αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Οι εταιρείες τεχνολογίας ελέγχουν ένα σημαντικό κομμάτι της καθημερινής ζωής ενός πρωτοφανούς αριθμού ανθρώπων. Οι παρεμβάσεις μη κρατικών φορέων στα θεμελιώδη δικαιώματα γίνονται όλο και πιο πιθανές και έντονες και αυτές δεν αντιμετωπίζονται πλέον επαρκώς από τους υφιστάμενους μηχανισμούς εξισορρόπησης ισχύος οι οποίοι εστιάζουν στη σχέση μεταξύ κράτους-πολίτη.

Ο ψηφιακός συνταγματισμός πρόκειται να μας απασχολήσει έντονα τα επόμενα χρόνια και το βιβλίο της κυρίας Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή ανοίγει τον δρόμο για μια γόνιμη συζήτηση, μέσω της οποίας θα επανεξεταστεί ο περιορισμός της άσκησης της εξουσίας –ιδιωτικής και δημόσιας– στην ψηφιακή εποχή και ο προσδιορισμός ως προς το πώς και από ποιον θα τεθούν οι περιορισμοί αυτοί της εξουσίας. Ο κίνδυνος που αναδεικνύεται εν προκειμένω φαίνεται εντονότερος από εταιρείες που κατέχουν το μονοπώλιο του διαδικτύου και η λειτουργία τους στηρίζεται στην τεχνητή νοημοσύνη.

Το καίριο ερώτημα το οποίο τίθεται ευλόγως είναι εάν είμαστε ώριμοι για νομοθετικές ρυθμίσεις ώστε η διαμεσολάβηση της τεχνητής νοημοσύνης να οδηγήσει σε μία πιο εστιασμένη και συνειδητή ανθρώπινη συμμετοχή στην ανάπτυξη της γνώσης. Άλλωστε η νέα γνώση μέσω της τεχνολογίας θα είναι σημαντικό να αναπτυχθεί για να αντιμετωπιστούν οι μεγάλες προκλήσεις του μέλλοντος, όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη, η δημογραφική γήρανση και οι πανδημίες, τις οποίες, μόνο με σημαντική επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο, θα μπορέσουν τα κράτη, αν όχι να προβλέψουν, τουλάχιστον να αναχαιτίσουν προς όφελος των πολιτών τους. □